

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 65.012.43: 658.017 : 334.722.8

Доманчук Д.П.,
д.е.н., професор кафедри
Чикуркова А.Д.,
д.е.н., в.о. професора, завідувач кафедри
Прокопчук Л.М.,
асистент кафедри,
кафедра менеджменту організацій і адміністрування
Подільський державний аграрно-технічний університет

СТАН ФОРМУВАННЯ І ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Серед проблем становлення нових організаційно-правових форм господарювання одне з вагомих місць належить акціонерним формам. Це цілком зрозуміло, оскільки перехід до повноцінного ринку передусім передбачає створення ринку капіталів. Крім того, саме в межах даних структур в основному здійснюється функціонування економіки провідних капіталістичних країн, рівень яких для України є орієнтиром.

У процесі роздержавлення приватизовані підприємства підвищили основні показники діяльності, зросла продуктивність праці й загальний добробут населення, зменшилося соціальне напруження, тобто приватизаційна реформа має позитивні наслідки. Разом з тим подальша діяльність акціонерного сектору в Україні вимагає виваженої державної політики та запровадження прогресивної системи управління. Все це свідчить про те, що ця форма власності на даному етапі є досить перспективною і потребує подальших досліджень і вдосконалень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемами розвитку акціонерних товариств працювало багато вітчизняних вчених-економістів, серед яких слід відмітити здобутки Г. Артикульної, Л. Бабич, Д. Баюри, В. Битюцких, В. Борзунова, В. Геєць, А. Демба, Д. Доманчука, В. Євтушевського, М. Зось-Кіора, І. Лазні, Е. Лібанової, Ю. Лупенко, Ю. Макаренко, О. Мендрул, О. Михайлюк, О. Мороза, М. Небави, В. Опришко, Ю. Палкіна, В. Петюх, А. Поважного, О. Попова, В. Рибалкіна, І. Сазонец, О. Сохацької, О. Терещенко. Досвід розвинутих західних країн свідчить, що висока ефективність і по суті загальна поширеність акціонерних форм зумовлені такими їх перевагами, як гнучкість та універсальність. Універсальність, зокрема, створює можливість для вирішення нібито протилежних за характером завдань - стимулювання приватного економічного інтересу і його суспільного контролю, що не під силу іншим формам господарювання.

Постановка завдання. Метою наукової статті є визначення стану формування та ефективності функціонування акціонерних товариств Хмельницької області. Об'єктом дослідження обрані акціонерні товариства харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні акціонерні товариства мають ряд переваг у порівнянні з іншими видами ділових організацій, які роблять їх найбільш придатною формою для великого бізнесу в силу цілого ряду причин. Перш за все акціонерні товариства можуть мати необмежений термін існування, в той час як період дії підприємств, заснованих на приватній власності чи товариств з участю фізичних осіб, як правило, обмежений рамками життя їх засновників. Акціонерні товариства, завдяки випуску акцій, одержують більш широкі можливості в залученні додаткових коштів у порівнянні з некорпоративизованим бізнесом. Оскільки акції мають достатньо високу ліквідність, їх набагато легше перетворити в гроші при виході з акціонерного товариства, ніж отримати назад частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. Формування та широке розповсюдження акціонерного капіталу є одним з основних принципів, на якому базується проведення ринкових реформ [1, с. 121-122].

Можна зробити висновок, що процес становлення АТ, який зумовлений об'єктивними причинами розвитку продуктивних сил суспільства, відбувався досить складно і неоднозначно. Поступово почали проявлятися переваги і недоліки АТ.

Дослідження акціонерного сектору економіки свідчить, що на даному етапі розвитку, досліджувані нами підприємства мають ряд переваг, а саме:

- акціонерне товариство спонукає до підвищення підприємницької активності і притоку капіталу в економіку, тобто це зручний спосіб залучення інвестицій, як на стадії створення так і при подальшому розширенні бізнесу;

- акціонерне товариство дозволяє обмежити ризик втрати капіталу, так як одна і та ж особа може бути учасником декількох товариств, невдачу одного можна компенсувати прибутком іншого;

- акціонерне товариство маючи складну структуру органів управління дозволяє приймати оптимальне управлінське рішення, як правило, висококваліфікованим управлінським персоналом;

- можливість отримання доходу — частини прибутку у вигляді дивідендів, розподілених за результатами діяльності акціонерного товариства. Крім того, акціонери мають право на участь у розподілі майна товариства при його ліквідації;

- можливість участі в управлінні акціонерного товариства та контролю його діяльності. Власники простих акцій мають право брати участь в управлінні діяльністю товариства шляхом участі у загальних зборах акціонерів, бути призначеними до інших органів управління;

- існування акцій — як ліквідних цінних паперів, що при успішній діяльності товариства на ринку можуть мати ринкову вартість, яка у багато разів перевищує номінальну. Крім того, акції, можуть бути надані у заставу, виступати гарантією, використовуватися в інших операціях;

- власник приходиться на зміну не власникові, долається психологія соціального утримання. Будучи власником, акціонер може розпоряджатися тільки тією частиною капіталу, якою він володіє;

- акціонерна форма дозволяє утворювати великі підприємства в тих галузях, де оборот капіталу повільний, і швидко досягнути прибутків не можливо (транспорт, важка промисловість);

- акціонерні товариства є більш конкурентоспроможними по відношенню до інших форм підприємств, бо в них широкі можливості для нагромадження коштів, для утворення резервного фонду. Отже, це робить товариство більш мобільними й гнучкими при застосуванні коштів і водночас забезпечує їх учасникам стабільність доходів;

- пільгове оподаткування. Так, з емісії акцій, їх купівлі-продажу за кошти та обміну на інші цінні папери не справляється ПДВ (пп. 3.2.1 Закону про ПДВ). Крім того, податок на прибуток з операцій з цінними паперами (у тому числі і з акціями) сплачується за особливими правилами, встановленими п. 7.6 Закону про прибуток, згідно з якими оподатковується лише загальний додатний результат від торгівлі всіма видами акцій на підприємстві.

- акціонерне товариство — це єдина форма господарювання, що має можливість залучати кошти акціонерів для поповнення статутного капіталу і розширення своєї діяльності у вигляді внесків як самих засновників (акціонерів), так і сторонніх (третіх) осіб, у вигляді придбання акцій;

- воно має можливість залучати до складу акціонерів своїх постійних партнерів, створюючи при цьому загальну зацікавленість у результатах діяльності товариства. Також і саме товариство може придбати цінні папери інших товариств, утворити при цьому мережу зацікавлених у взаємозалежній роботі підприємств, пов'язаних відносинами власності та правом участі в управлінні;

- на підприємствах акціонерної форми власності вищий, ніж в інших організаційно-правових формах, ступінь усупільнення виробництва. Це дає можливість знизити витрати на одиницю продукції й одержувати порівняно високий прибуток, а також впроваджувати новітні технології у виробництво;

- акції товариства дають право брати участь в управлінні діяльністю товариства, отримання частини прибутку у вигляді дивідендів, та участь у розподілі майна при його ліквідації. При успішній діяльності акціонерних товариств на фондовому ринку його акції можуть мати ринкову вартість, яка у багато разів перевищує номінальну [2, с. 30; 3, с. 16; 4, с. 68; 5, с. 52; 6, с. 68; 7, с. 55; 8, с. 82].

З проведених нами досліджень випливає, що акціонерним товариством є юридична особа, створена шляхом купівлі-продажу акцій та інших цінних паперів, всі учасники якої мають приватно-спільний інтерес, що полягає в максимізації власних доходів від використання вкладених коштів та право на отримання частини прибутку за результатами діяльності підприємства на умовах обмеженої відповідальності учасників.

Система корпоративного управління вважається ефективною, коли на рівні акціонерного товариства досягнуто визначені цілі за умови дотримання інтересів всіх учасників корпоративного управління, а на рівні держави вжито всі необхідні заходи щодо забезпечення формування та розвитку корпоративного сектора. Розуміння ефективності системи корпоративного управління акціонерним товариством є комплексним. Показники функціонування акціонерних товариств як суб'єктів фондового ринку відображають кількісний бік формування системи.

Серед причин, що заважають позитивним тенденціям розвитку корпоративного управління в акціонерних товариствах Хмельницької області є наступні: недосконалість фондової інфраструктури

області пояснюється перед усім відсутністю професійних інституціональних інвесторів, якими мають бути інститути сумісного інвестування; слабкий рівень якості послуг, що надаються професійними учасниками фондового ринку; відсутність роботи з дрібними інвесторами – громадянами області; в області залишаються проблеми не розвиненості вторинного ринку цінних паперів, що характеризується відсутністю ліквідності цінних паперів, незначними оборотами торгів та їх низькою капіталізацією; недостатній рівень корпоративної культури, невідповідність теперішньої практики корпоративного управління загальноприйнятим принципам та неготовність діючих товариств до їх використання призвели до непрофесійних схем управління товариствами; непрозорість діяльності акціонерних товариств через не розкриття інформації, неврахування інтересів акціонерів під час прийняття управлінських рішень, недостатня координація дій органів державного управління у сфері регулювання корпоративних відносин; порушення прав власників акцій при проведенні загальних зборів, перерозподіл активів товариств на користь фізичних чи юридичних осіб, пов'язаних з їх керівництвом; неефективність управління державними корпоративними правами тощо [9, с. 186].

При цьому найголовнішою проблемою для всіх акціонерних товариств області лишається проблема відображення результатів системи корпоративного управління в цілому, перспективності її застосування у практику господарювання на основі висвітлення питань щодо нарахування та виплати дивідендів [10, с. 388]. Частка дивідендів у структурі доходів громадян області у 2011 р. становила менше 1%, проте як за кордоном цей показник понад 60%. У світовій економіці ці показники є найбільш прийнятними для всіх інвесторів, оскільки відображають стан корпоративного управління підприємством, дотримання його стандартів, таких як, права акціонерів, виконання повноважень органами управління, що покладені на них, прозорість фінансової діяльності тощо.

Частка акціонерних товариств харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції в загальному обсязі акціонерних товариств переробної промисловості у 2007 р., в цілому по Україні, становила 23,8%, по Хмельницькій області — 30,9%, а у 2011 р. – 21,4% по Україні та 30,2% в Хмельницькій області. За досліджуваний період їх кількість зменшилась, відповідно, на 43,02% та 46,67% у 2011 р., це 422 та 14 товариств досліджуваної галузі. Тенденція до зменшення кількості акціонерних товариств харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції, спостерігається за усіма видами промислової діяльності протягом 2007-2012 рр. Майже на третину скоротилася кількість товариств, що відносяться до молочної промисловості, виробляють хліба та хлібобулочних виробів, а також, інші харчові продукти. Ліквідували акціонерне товариство з оброблення зерна, виробництво крохмалю. Акціонерні товариства Хмельницької області, в яких основний вид діяльності м'ясна промисловість, за аналізований період, взагалі відсутні (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість акціонерних товариств харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції у 2007-2011 рр.

Показники	Рік										Відхилення 2011 р. до 2007 р.			
	2007		2008		2009		2010		2011		Україна		Хмельницька обл.	
	Україна	в т.ч. Хмельницька обл.	Україна	в т.ч. Хмельницька обл.	Україна	в т.ч. Хмельницька обл.	Україна	в т.ч. Хмельницька обл.	Україна	в т.ч. Хмельницька обл.	+/-	%	+/-	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Переробна промисловість, у т.ч.	4126	97	3892	95	3645	87	3149	71	2616	53	-1505	-36,52	-44	-45,36
харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів, з неї:	981	30	914	29	844	25	699	23	559	16	-422	-43,02	-14	-46,67
м'ясна промисловість	81	-	74	-	78	-	62	-	49	-	-32	-39,51	-	-
промислове перероблення овочів та фруктів	48	2	46	2	37	1	32	2	25	1	-23	-47,92	-1	-50,00
виробництво молочних продуктів (молочна промисловість)	199	5	178	5	161	4	131	5	105	3	-94	-47,24	-2	-40

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
оброблення зерна, виробництво крохмалю	80	2	76	1	70	-	48	-	31	-	-49	-61,25	-2	-100,00
виробництво гото-вих кормів для тварин	36	-	34	-	28	-	31	-	22	-	-14	-38,89	-	-
виробництво інших харчових продуктів, з них:	325	15	306	14	277	13	227	10	194	8	-131	-40,31	-7	-46,67
виробництво хліба та хлібобулочних виробів	154	7	151	7	137	6	115	5	94	2	-60	-38,96	-5	-71,43
виробництво напоїв, з них:	142	6	139	7	134	7	108	6	82	4	-60	-42,25	-2	-33,33
виробництво мінеральних вод та прохолодних напоїв	63	4	61	4	59	4	49	3	30	1	-33	-52,38	-3	75,00

Джерело: дані Головного управління статистики України.

Протягом 2007-2011 рр. кількість акціонерних товариств харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції зменшилася на 422 підприємства в загальному та на 14 по Хмельницькій області, що становить більше 40%, в тому числі, за рахунок малих корпоративних форм – майже 50%, відповідно, середніх та великих форм в сукупності, теж близько 50% (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл акціонерних товариств харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції за середньообліковою чисельністю працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції

Показник	Рік										Відхилення 2011 р. до 2007 р.			
	2007		2008		2009		2010		2011		+/-		%	
	АТ	з них ВАТ	АТ	з них ВАТ	АТ	з них ВАТ	АТ	з них ПАТ (ВАТ)	АТ	з них ПАТ (ВАТ)	АТ	з них ПАТ (ВАТ)	АТ	з них ПАТ (ВАТ)
Всього АТ (по Україні)	981	560	914	526	844	476	699	346	559	110	-422	-450	-43,02	-80,36
Великі	44	17	145	73	147	72	158	59	146	13	102	-4	43,14	-23,54
Середні	628	391	456	292	388	239	296	155	239	40	-389	-351	-61,94	-89,77
Малі	309	152	313	161	309	165	245	132	174	57	-135	-95	-43,69	-62,50
В т.ч по Хмельницькій області	30	14	29	13	25	10	23	10	16	3	-14	-11	-46,67	-78,57
Великі	-	-	2	1	3	2	3	1	2	1	2	1	100,00	100,00
Середні	22	11	20	10	16	7	13	6	10	-	-12	-11	-54,55	-100,00
Малі	8	3	7	2	6	1	7	3	4	2	-4	-1	-50,00	-33,33

Джерело: дані Головного управління статистики України.

Слід зазначити, що у 2011 р. порівняно із 2007р., на 80,36% стало менше акціонерних товариств відкритого (публічного) типу. З них на 23,54% великих корпоративних форм по Україні, проте, по Хмельницькій області тенденція до зменшення не спостерігається, а навпаки є стабільною протягом останніх чотирьох років. В середніх та малих відкритих акціонерних товариств чітко відслідковується тенденція до зменшення. Структурні зрушення серед розподілу акціонерних товариств харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції за середньообліковою чисельністю працюючих та обсягом валового доходу від реалізації продукції були наступні: у 2007 р. частка ВАТ у зальній кількості становила 57% (по Хмельницькій області 47%), у 2011 р. – 20% (по Хмельницькій області 19%), що менше на 37 пункти структури (по Хмельницькій області 28); питома вага малих товариств у 2007 р. становила 31% (по Хмельницькій області 27%), у 2011 р. – 31% (по Хмельницькій області 25%), пункти структури показують що в загальному по Україні показник не змінився, а по Хмельницькій області зменшився на 2 пункти. Питома вага середніх акціонерних товариств у 2007 р. становила 64 % (по Хмельницькій області 73%), у 2011 р. – 43% (по Хмельницькій області 63%), що на 21 пункти структури менше (по Хмельницькій області менше на 10 пунктів) . Скорочення кількості акціонерних товариств відбулося за рахунок малих та середніх форм господарювання. Це свідчить,

що малі акціонерні товариства харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції, мають низький рівень системи корпоративного управління, не витримують конкуренції за джерела сировини, неспроможні залучати додаткові інвестиційні ресурси.

За 2007-2009 рр. чистий прибуток, що отримали акціонерні товариства збільшився по Україні майже у 2 рази, і становив 5001085,8 тис. грн, з нього збиток, що отримали акціонерні товариства України становив за той же період 2208896,2 тис. грн, відповідно збільшився і рівень рентабельності на 1,9 % . По Хмельницькій області за цей же період (2007 – 2009 рр.) чистий прибуток збільшився у 3,4 рази, тоді як збиток зменшився у 1,4 рази, а рівень рентабельності зріс на 9,8%. Проте, починаючи з 2010 р. спостерігається тенденція до зменшення чистого прибутку і збільшення збитку у акціонерних товариствах Хмельницької області і України взагалі, але ці показники не суттєво вплинули на рівень рентабельності, в цілому по Україні, за період 2007 – 2011 рр. він не зменшився, а навпаки збільшився на 0,3% та становить 6,6 %, по Хмельницькій області же, дещо зменшився і становить 4,2 % (табл. 4).

Показники таблиці 4 свідчать про зміну показника рівня рентабельності протягом досліджуваного періоду, але в цілому за період зміни практично не значні, до того ж тенденція до зменшення чистого прибутку, як і чистого збитку пов'язана із скороченням самої кількості акціонерних товариств як галузі, так і України в цілому.

Таблиця 4

Рентабельність всієї діяльності акціонерних товариств харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції, 2007-2011 рр.

Рік	Україна/ Область	Підприємства	Чистий прибуток, тис. грн. (р.220)	Чистий збиток, тис. грн (р.225)	Затрати всієї діяльності, тис. грн. (р.280)	Рівень рентабель ності (збитко- вості), %
2007	Україна	Всього АТ	2834447,7	1112914,4	53130825,3	6,3
		В т. ч відкриті АТ	841997,4	558766,8	23526696,5	4,6
	Хмельницька область	Всього АТ	25809,6	35016,5	774 619,6	4,5
		В т. ч відкриті АТ	23584,8	32892,5	507 012,9	6,0
2008	Україна	Всього АТ	2607037,4	5295031,0	69552 008,7	4,2
		В т. ч відкриті АТ	394881,6	1800987,1	29430802,8	1,4
	Хмельницька область	Всього АТ	12 819,6	54 298,0	926 822,1	8,2
		В т. ч відкриті АТ	5869,0	50880,9	625515,5	11,0
2009	Україна	Всього АТ	5001085,8	2208896,2	74217773,4	8,2
		В т.ч відкриті АТ	1267 645,2	948814,0	27943692,4	6,3
	Хмельницька область	Всього АТ	89031,7	25886,8	890338,2	14,3
		В т. ч відкриті АТ	74989,0	21070,0	586 524,0	18,0
2010	Україна	Всього АТ	4848105,6	1781379,9	86 081 811,9	6,8
		В т.ч публічні (відкриті) АТ	739038,9	669 956,1	22761185,9	3,7
	Хмельницька область	Всього АТ	74127,0	4068,8	1078759,4	8,1
		В т.ч публічні (відкриті) акціонерні товариства	40426,0	3507,3	615406,9	6,3
2011	Україна	Всього АТ	4770585,8	1937652,5	85266685,4	6,6
		В т.ч публічні (відкриті) АТ	108256,1	167135,2	3922201,4	1,6
	Хмельницька область	Всього АТ	27792,8	21214,7	1220307,0	4,2
		В т.ч публічні (відкриті) АТ	1446,0	27,8	220977,0	4,6

Джерело: дані Головного управління статистики України.

Таким чином, акціонерні товариства, що господарювали, переважно в межах операційної діяльності мали позитивний фінансовий результат, проте диверсифікація діяльності значно вплинула на прибутковість підприємств, особливо підприємств відкритої форми.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проведене дослідження функціонування акціонерних товариств харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції Хмельницької області виявило, що система корпоративного управління, яка повинна передбачати

стратегічний розвиток підприємств, є неефективною, оскільки її кількісні характеристики вказують на значні структурні зміни (рішення щодо яких приймають власники) та неефективність господарської діяльності підприємств протягом 2007-2011 рр., проте вагома тенденція до збільшення спостерігалася у більшості показників і по Хмельницькій області і по Україні в цілому у 2009 р. Управління щодо економічних та організаційних відносин між підприємствами – постачальниками сировини, та підприємствами–переробниками сільськогосподарської продукції необхідно вдосконалювати.

В розрізі проведення адміністративної реформи потрібно звернути увагу на те, що управління економіки, промисловості (обласні, районні) повинні звертати більше уваги рекламі продукції свого регіону, надання допомоги в пошуках нових технологій, ринків збуту продукції. Поряд з цим формування соціально орієнтованої економіки вимагає створення в Україні потужної харчової індустрії. Наповнення фінансовими ресурсами харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції – має бути пріоритетним напрямком зорієнтувати цю галузь на одержання кінцевого результату - прибутку, тому підвищення його ефективності, стане надійним джерелом надходжень.

Література

1. Прокопчук Л. М. Проблеми сучасного стану акціонерних форм господарювання та їх інвестиційної діяльності / Л. М. Прокопчук // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський : ПДАТУ. – 2006. – Вип.14, Т. 2. – С. 121-124.
2. Войцеховський М. Акціонерне товариство: переваги та недоліки / М. Войцеховський, К. Єрохін // Дебет кредит. – 2004. – № 44. – С. 29-33.
3. Гольцберг М. А. Акционерные товарищества. Фондовая биржа. Операции с ценными бумагами М. А. Гольцберг. – К., 1992. – 77 с.
4. Єщенко П. Акціонування як форма роздержавлення / П. Єщенко, Ю. Палкін // Економіка України. – 1999. – № 2. – С. 67-74.
5. Лупенко Ю. Акціонерні товариства в АПК / Ю. Лупенко. – К. : ІАЕ, 1997. – 185 с.
6. Суржик В.Г. Акціонування й управління акціонерним капіталом / В. Г. Суржик // Фінанси України. – 1999. – № 1. – С. 82-85.
7. Третяк О. Д. До питання про розвиток акціонерних товариств в Україні / О. Д. Третяк // Економіка України. – 1998. – № 8. – С. 83-85.
8. Учение об акционерных компаниях / [Под ред. И. Т. Тарасова]. – М. : Статут, 2000. – 666 с.
9. Прокопчук Л. М. Економічні аспекти функціонування акціонерних товариств у харчовій промисловості України / Л. М. Прокопчук // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський : ПДАТУ. – 2009. – Вип.17, Т. 1. – С. 185-187.
10. Прокопчук Л. М. Розвиток акціонерних форм господарювання у харчовій промисловості регіону / Л. М. Прокопчук // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський : ПДАТУ. – 2007. – Вип.15. – С. 387-389.